

Groepsportret van de aanvaardingscommissie van een driejaarlijks salon o.l.v. Fernand Scribe en Ferdinand Vander Haeghen. De man met baard aan de tafel is Ferdinand Vander Haeghen. (Collectie Universiteitsbibliotheek Gent, boekentoren, FOT.GF.000201/01)

VIII

Ne détruisez jamais un document

De collectie Vliegende Bladen van de Boekentoren

Yana-Frauke Vandendriessche

Hoe het begon

De Vliegende Bladen is één van de topcollecties van de Gentse Universiteitsbibliotheek. Het is een unieke verzameling van efemere documenten die inhoudelijk en naar vorm zeer divers en van onschatbare waarde zijn voor de beeldvorming van de negentiende en begin twintigste eeuw.

Het begon allemaal met de verzamelwoede van één man, Ferdinand Vander Haeghen.¹ Hij was van 1868 tot 1911 hoofdbibliothecaris en begon al in 1859 met het verzamelen van *les pièces volantes*. Oorspronkelijk bedoeld als randinformatie voor de stukken die hij in zijn *Bibliografie Gantoise* beschreef.² Hij gaf de opdracht aan enkele boekhandelaars om loten op te kopen van documenten die als onbeduidend werden beschouwd maar voor zijn onderzoek interessant waren. Na een aantal jaar beseftte hij dat er heel wat zeldzaam waren geworden en hij zag er – gelukkig maar – het belang van in om deze bij te houden.³

Eind negentiende eeuw lanceerde hij in tijdschriften en kranten de oproep ‘*Ne détruisez jamais un document*’, om geen enkel geschreven, gedrukt of getekend document weg te gooien zelfs als het ogenschijnlijk onbelangrijk leek. Want – zei hij – na zeven jaar gaat het je interesseren, na nog eens zeven jaar wordt het zeldzaam, twintig jaar later zal het bruikbaar zijn en in minder dan een eeuw is het waardevol.⁴ Daarnaast deed hij ook een oproep aan: ‘De maatschappijen, die ons programmen van hare feesten en omzendingen toesturen, worden verzocht ons telkens twee exemplaren te zenden (...) De geleerde bibliothecaris verzamelt al die programmen, enz., welke op den duur om zoo te zeggen de echte documenten zullen uitmaken voor het opstellen der geschiedenis van onze verschillende gentsche kringen.’⁵

En deze bewustwording werkte. In een nota staat te lezen: ‘*Premier mouvement: Tiens! Un vieux journal. Second mouvement: Il manque peut-être à la bibliothèque. Troisième mouvement: Envoyons le toujours à Mr. VanderHaeghen*’.⁶ Hij vroeg ook aan vrienden en kennissen, waarvan er veel tot de adel en kunstkringen behoorden, om zolders leeg te maken en hem alles te bezorgen wat interessant leek. Wat toen volgde was de start van een collectie die nu meer dan één miljoen stukken omvat.

Is na meer dan 100 jaar de collectie echt relevant?

Veel van de documenten hadden op het tijdstip van publicatie weinig historische waarde en waren niet bedoeld om bij te houden. Dat maakt ze nu uniek. De collectie als geheel toont op een vrij volledige manier het leven, de gebruiken en gewoontes tot in de kleinste details van voornamelijk de negentiende-eeuwse Gentenaar. Bijna als een echte encyclopedie. ‘*Ce sont, en effet, les miroirs fidèles de notre vie et de notre temps*’.⁷

Door Vander Haeghens grote netwerk in het culturele en socio-economische leven gaat het zowel om alledaagse maar ook vaak kostbare stukken.⁸ Veelal gaat het om quasi volledige archieven van verenigingen die een fantastische bron zijn voor de onderzoekers. En dit was wat Vander Haeghen wou. Hij herhaalde de wens van J.-H. Noens dat alle federale verenigingen hun omzendingen zouden moeten bijhouden om ‘de historicus van de toekomst bij te staan in zijn werk’.⁹

Als secretaris van de *Société pour l’Encouragement des Beaux-Arts dans la ville de Gand* deponeerde Vander Haeghen alle documenten en briefwisseling van de vereniging met uiterst waardevolle informatie over beginnende kunstenaars in de collectie. Recente onderzoeken rond het Gentse kunstleven geven andermaal aan hoe rijk die bron wel is.¹⁰ Wetenschappers, (lokale) historici, erfgoedmedewerkers, studenten en particulieren die zoeken naar informatie over een bepaald gebouw, een persoon, een bedrijf maar ook naar beroepen, toestellen, producten, straten, wijken, enzovoort, vinden informatie die nergens anders bewaard werd. Volgens Vander

- 1 Ferdinand Vander Haeghen (1830-1913), was de zoon van Désiré Vander Haeghen, een belangrijke Gentse drukker en onder andere uitgever van de Gazette van Gent. Al op jonge leeftijd was hij geïnteresseerd in het gedrukte boek en verzamelde hij alles met betrekking tot Gent. Hij was niet onbemiddeld waardoor hij op zijn 26ste de grootste collectie Gentse drukken had met heel wat zeldzame en kostbare stukken. Deze collectie vormde de basis voor zijn *Bibliographie Gantoise*. Hij besliste in 1873 om zijn unieke Gentse verzameling, de zogenaamde Gandavensia, aan de bibliotheek over te maken.
- 2 F. Vander Haeghen, *Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand: 1483-1850* (Gent 1858-1869).
- 3 Idem, *Bibliothèque de la ville et de l’Université de Gand. Pièces volantes* (Gent 1912) 1.
- 4 Ibidem, 2-3.: Met document bedoelde hij: ‘*brochures, catalogues, almanachs, prospectus, pièces de circonstance, lettres de faire part, images, dessins, vignettes, chansons, circulaires, affiches, programmes, tarifs, réclames, avis, métiers, professions, costumes et habillements, menus, billets de convocation, etc.*’.
- 5 Krantenknipsel, *Gazette van Gent*, 222:15 (1889, 19 januari) 2.
- 6 Vertaling: “Eerste reactie: Kijk! Een oude krant. Tweede reactie: Misschien ontbreekt het in de bibliotheek. Derde reactie: Laten we het altijd naar meneer VanderHaeghen sturen.”
- 7 Vertaling: “Het zijn in feite getrouwe spiegels van ons leven en van onze tijd” uit: Jos. -H. Noens, *Faut-il collectionner les circulaires, lettres de faire part, programmes de fêtes, etc., etc.?* (Mechelen 1911) 2.
- 8 Vander Haeghen was één van de bezielers van de Gentse Salons. Naast zijn rol als secretaris (later ondervoorzitter en voorzitter) van de Société pour l’Encouragement des Beaux-Arts dans la ville de Gand, was hij lid van heel wat organisaties en bewegingen. Onder andere van de Maatschappij der Vlaamse Bibliofielen, Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, de Koninklijke Vlaamse Academie, het Historisch Genootschap van Utrecht, Institut de France, ...
- 9 Mededeling gedaan door J.-H. Noens op het XXII congres van de Archeologische en Historische Federatie van België, gehouden in augustus 1911 en herhaald door Vander Haeghen in zijn *Bibliothèque de la ville et de l’Université de Gand. Pièces volantes* (Gent 1912) 4-5.

Haeghen volgden heel wat andere steden zijn voorbeeld. Het fonds van Jules Cousin en de documenten van Marcel Poëte in de *Bibliothèque historique de la ville de Paris* zouden toen uit meer dan 300.000 stuks bestaan hebben.¹¹ Maar tot nu toe is voor ons de enige vergelijkbare Europese collectie de John Johnson collectie van de *Oxford Bodleian Library*.¹²

DU NOUVEAU A LA FOIRE.

**GRAND ET MAGNIFIQUE
RHINOCÉROS VIVANT**
De 16 pieds de circonférence, de 12 pieds de long et 6 de hauteur.

Le premier que l'on ait vu vivant en Europe. Il est âgé de 35 ans, et il pèse 5500 livres. Il consomme dans les 24 heures 500 livres de nourriture. Il est natif de Java et c'est là qu'il fut surnommé

LE GÉANT JOTÉTÉ

du nom du roi des îles de Vaytau, comme le plus puissant des monarques de ces contrées sauvages; sa peau est dit-on à l'épreuve de la balle, c'est enfin le plus curieux animal que l'on puisse offrir à la curiosité publique, car jamais aucune ménagerie royale n'en a possédé de vivant, et il faut regarder comme une merveille d'avoir pu s'emparer de celui-ci, de l'avoir placé dans une cage de fer, où on peut le voir avec sécurité, et admirer ce que la nature a créé dans son dernier effort, comme le dit Buffon; plus la

GIRAFE VIVANTE
De 15 pieds de hauteur.

C'est la plus belle que l'on ait vue en Europe, et c'est sans contredit le plus majestueux animal qu'il y ait au monde. En Arabe, il est surnommé **BEDE FENDI**, ce qui veut dire très-grand, très-noble, très-majestueux habitant du désert de l'Abyssinie, partout où il a été vu il a fait l'admiration, et le propriétaire a été noblement satisfait par les éloges flatteurs que les plus illustres personnages lui ont adressés; les sculpteurs et les peintres se sont empressés de venir copier ce rare original. Le jeune Abyssinien **FALIALA, ENFANT DU DESERT**, est son cornac, c'est lui qu'il affectionne et auquel il aime à obéir. Cette Girafe est d'une grande douceur et d'une beauté admirable, il faut vraiment la voir pour s'en faire une idée juste.

Ils sont à voir de 10 heures du matin à 10 heures du soir, à la **PLAINE DE ST. PIERRE**.

Les repas des animaux ont lieu à midi et à 6 heures du soir.

PRIX D'ENTRÉE : Premières 1 franc; secondes 50 centimes; troisièmes 20 centimes.

E. ÉDOUARD et OUVRIERS Frères.

GAND, Imprimerie et Lithographie de **DEBUSCHER FRÈRES**, rue de Savon, N. 42,
Éditeurs du *Gendtschen Mercurius*, Feuille d'Annonces.

Aankondiging dat er een neushoorn en giraffen te bezichtigen zijn op de kermis op het Sint-Pietersplein te Gent. (Collectie Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, VLBL.HFI.PKF.003.03, trefwoord: Foire)

Wat wordt er nu precies bewaard?

Vander Haeghen nam het woord efemera ruim waardoor naast gelegenheidsdrukwerk heel wat andere stukken opgenomen zijn. Ze is voornamelijk ontstaan door schenkingen en toen hij de bibliotheek verliet zou de collectie al uit 740.000 stukken bestaan hebben.¹³ Nu omvat ze meer dan één miljoen stuks en is ze ongeveer 500 lopende meter lang. Vaak en meestal met de nadruk op Gent maar ook zoveel meer want van de meeste Vlaamse steden en gemeenten (en soms zelfs over de landgrenzen) is wel iets terug te vinden.

Er is nog geen wetenschappelijk onderzoek verricht op de totaliteit van de collectie maar wat we weten is dat de documenten van voor het midden van de negentiende eeuw grotendeels afkomstig zijn van rijke families waarvan de archieven soms teruggaan tot het begin van de late middeleeuwen. Ze bevatten rekeningen, testamenten met inboedelbeschrijvingen, stambomen, contracten, plakaten, ... maar er zijn ook persoonlijke brieven en documenten die vooral het dagelijkse leven belichten. Daarnaast zijn er heel wat archiefstukken van gilden, verenigingen en tentoonstellingen met onder andere begrotingen, proces-verbalen, menu's voor feesten, brieven, inschrijvingen, ontvangsbewijzen en uitnodigingen. Zoals de inventaris van de dieren in de toenmalige Gentse zoo. Maar ook de originele plannen en ontwerpen van de stadsarchitecten Louis Roelandt en Louis Minard zijn opgenomen.

Biografisch materiaal zoals krantenknipsels, huwelijksaankondigingen, overlijdensberichten en heel wat notities onder meer opgesteld door Prosper Claeys.¹⁴ Als zoon van een uitgever had hij aandacht voor bibliografisch materiaal waaronder drukproeven, uitgeversprospectussen, kranten en oude drukken. En uiteraard was de ouderlijke drukkerij/uitgeverij van zijn vader ook een belangrijke bron. Zo werden tal van reclamefolders, flyers, verpakkingen, visitekaartjes, reclameboekjes, rekeningen, aankondigingen, catalogi voor kleding, auto's, meubels opgenomen. Maar ook alledaagse documenten zoals een tramticket, een treinrooster, een cinematicket, een programma voor een toneelvoorstelling. Heel wat politiek en religieus drukwerk vond de weg naar de bibliotheek en af en toe curiosa zoals behangpapier, speldjes, luciferdoosjes, assignaten en als bekendste de papegaaivleugel die door een negentiende eeuwse ontdekkingsreiziger opgestuurd werd om te bewijzen dat er leven was op het eiland dat hij exploreerde. Als materiaalsoort gaat het vooral om drukwerk, foto's, prentbriefkaarten, aquarellen, prenten, affiches, chromo's, ex-libris, almanakken, manuscripten...

Vanaf het moment dat Vander Haeghen de bibliotheek verliet tot circa de jaren '70 lijkt het alsof er geen groot belang meer gehecht werd aan de collectie. René Apers geeft bijvoorbeeld in 1933 een kort overzicht van de verschillende afdelingen binnen de bibliotheek en hier zegt hij niet te zullen uitweiden over onder andere de afdeling 'der losse bladen, die op de tweede verdieping van het gebouw, dat op den Baudelootuin uitgeeft, huist onder stof en spinnewebben'.¹⁵

In 1972 werd de collectie van onder het stof gehaald en kwam er gedurende vijftien jaar een grondige herklassering. Bij die actie stelden de collega's van de bibliotheek al snel vast dat er heel wat kostbare en uitzonderlijke stukken tussen zaten en men besloot handschriften, Gentse drukken, affiches, kranten- en kiesbladen, prenten en kaarten over te brengen naar andere

- 10 An-Sofie Van Loocke, *La Société royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts dans la ville de Gand en de Gentse Salons (1853-1913). De Salons van Gent in de periode 1853-1913: ontstaan en evolutie, werking, organisatie en kunst* (Gent 2015) 10.; Evelien Jonckheere, *Grand Théâtre, café-concert en variététheater in Gent (1880-1914): genealogie van de aandachts- en verstrooiingspraktijken in relatie tot de economisch-culturele context en psychosociale ervaringen van de moderne toeschouwer* (Gent 2014); Johan De Smet, *Il Re crée Les Yeux Et Le Goût: Emile Claus. In Het Kunstleven Van Zijn Tijd* (Gent, 2009).
- 11 F. Vander Haeghen, *Bibliothèque de la ville et de l'Université de Gand. Pièces volantes* (Gent 1912) 4.
- 12 <http://www.bodleian.ox.ac.uk/johnson> (08 december 2017).
- 13 Het artikel uit 1912 van Vander Haeghen bevat een lijst van de belangrijkste schenkers tot dan. Enkele namen daaruit zijn: Léon Van Aelbrouck, Paul Bergmans, Bidez, Blomme, Paul de Burggraef, Brunin, Baron Casier, Prosper Claeys, Paul Fredericq, A. Heins, Cte Jos de Hemptinne, Bon de Kerchove d'Exaerde, Bon de Laveleye, Pycke de Ten Aerde, F. Scribe, Bonne G. de Saint-Genois, A. Siffer, W. De Vreese, J. Vuylsteke, etcetera (zie: F. Vander Haeghen, *Bibliothèque de la ville et de l'Université de Gand. Pièces volantes* (Gent 1912) 6).
- 14 Prosper Claeys heeft Vander Haeghen in het begin dat hij hoofdbibliothecaris was, geholpen met het ordenen van de Vliegende Bladen (zie: F. Vander Haeghen, *Bibliothèque de la ville et de l'Université de Gand. Pièces volantes* (Gent 1912) 2).
- 15 R. F. Apers, *Schets eener geschiedenis der Universiteitsbibliotheek te Gent* (Gent 1933) 63-64. René Apers (1888-1976) was hoofdbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek Gent van 1933 tem 1953.

Vleugel van een papegaai uit Port Breton in Nouvelle Irlande. Werd samen met andere artefacten opgestuurd door de ontdekkingsreiziger Arthur Hodister naar zijn vriend Amand Casier, als bewijs dat er leven was op deze plek en het mogelijk was er een kolonie te stichten. (Collectie Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, BIB.VLBL.HFII.P.076.01BIS, trefwoord: *Port-Breton*)

fondsen. Helaas werd daarbij de herkomst maar sporadisch (en meer niet) bijgehouden waardoor het moeilijk te achterhalen is wat ooit uit de Vliegende Bladen gehaald werd. Maar het ging verder, want in het jaarverslag van 1974 is te lezen dat de handschriften uit de Vliegende Bladen in twee groepen onderverdeeld werden, waarvan de grootste als ruilmateriaal aan het Rijksarchief Gent overgemaakt werd.¹⁶

De collectie nu is opgedeeld in vijf fondsen waarvan de eerste drie grote gelijkenis vertonen. Er is het vermoeden dat Vander Haeghen verschillende keren herbegon met een A-Z klassement door plaatsgebek. Het derde fonds is een kleiner en jonger fonds, waarschijnlijk niet samengesteld door Vander Haeghen zelf en het bevat ook schenkingen van eind de jaren tachtig. Het vierde fonds bestaat grotendeels uit documenten van voor 1830 die er in opdracht van voormalige hoofdbibliothecaris Van Acker, systematisch (maar ook niet grondig) werden uitgehaald.¹⁷ Het werd in de jaren tachtig een heel werk om deze opnieuw te klasseren en de oorsprong en context ervan terug te reconstrueren. Het vijfde fonds is een nieuw fonds en bestaat uit recente twintigste eeuwse aanvullingen.

In 2010 werden de architectuurplannen, voornamelijk van Roelandt en Minard, in het kader van de architectuurfocus, uit de collectie gehaald om ze beter te bergen.¹⁸ Ook de porseleinkaarten werden in 2016 overgebracht

16 Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, archief Boekentoren, Verslag 1 juli 1973-30 juni 1974, 15 juli 1974.

17 Kamiel G. Van Acker (1914-) was hoofdbibliothecaris van de Universiteitsbibliotheek Gent van 1960 tot en met 1979.

18 Vijf jaar lang (2004-2009) werkten de bibliotheek en de vakgroep architectuur en stedenbouw van de UGent samen om de verspreide architectuurcollectie te lokaliseren, restaureren, beschrijven, digitaliseren en virtueel samen te brengen.

voor een afzonderlijke bewaring omdat ze gemaakt zijn met het giftige loodwit. De oorspronkelijke link met de Vliegende Bladen is zorgvuldig bijgehouden in de metadata.

Een porseleinkaart van de Société de la Concorde à Gand met de aankondiging van het groot bal op 23 februari 1846. Op de achterzijde het programma in twee delen met overzicht van de dansen. (Collectie Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, PORS.000042, collectie porseleinkaarten)

Wie kan ze raadplegen?

De Vliegende Bladen zijn uniek door de inhoud, omvang en toegankelijkheid. Al lijkt dat laatste onbegonnen werk, maar Vander Haeghen vond een manier om ze doorzoekbaar te maken. Alles is geordend volgens een vrij strikte thesaurus van Franse trefwoorden samengesteld door Vander Haeghen zelf. Een eenvoudige manier van metadata geven en werkbaar.¹⁹ In dit trefwoordensysteem zit een sterk geografisch klassement met Gent als kern. De regel is dat documenten uit Gent onder de onderwerpstrefwoorden terug te vinden zijn, die uit andere steden en gemeenten onder hun locatie. Bijvoorbeeld een reclame voor een kledingwinkel in Aalst vind je bij *Alost, Vêtements*. een kledingwinkel in Gent bij *Vêtements*. Het verhaal gaat dat Vander Haeghen een stofjas droeg met evenveel zakjes als letters in het alfabet en wanneer hij een stuk klasseerde van bijvoorbeeld een bakker stak hij dit in het zakje met de letter 'B' van *Boulangier*.

19 Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, archief Boekentoren, F. Vander Haeghen, *Recueils de pièces. Répertoire 1886. Table alphabétique.*

het verhaal gaat dat Vander Haeghen een stofjas droeg met evenveel zakjes als letters in het alfabet

In de jaren tachtig is per fonds een catalogus opgesteld, alfabetisch gerangschikt volgens trefwoord. Door de recente verbouwingen aan de Boekentoren en de daarmee gepaarde verhuis van de collectie naar een nieuw ondergronds depot, is de hele collectie ook zuurvrij verpakt tot op mapniveau en geïnventariseerd in de online catalogus. Op die manier is de collectie toegankelijk voor iedereen. Voor je aan een eigen onderzoek begint is het aan te raden na te denken over allerlei trefwoorden die verband kunnen houden met je onderwerp, die trefwoorden te vertalen naar het Frans en dan in te geven in onze online catalogus, door het trefwoord in te tikken en de filter "ephemera" aan te vinken. Je kan de mappen zo eenvoudig vinden en zelf van thuis uit opvragen om te consulteren in de leeszaal. Ben je bijvoorbeeld op zoek naar informatie over orgels, kan je kijken naar de mapjes waar de trefwoorden: *Orgue; Musique* of *Concerts* in voorkomen, maar bijvoorbeeld ook op de familienaam van bekende orgelbouwers.

Door de omvang van de collectie is alles per document beschrijven of digitaliseren onbegonnen werk. Er valt dus nog heel wat te ontdekken en te onderzoeken in de collectie. Bij een scanaanvraag van 1 document trachten we de hele map waaruit het stuk komt inhoudelijk te beschrijven en te digitaliseren. Wat gescand werd, komt ook vrij online. Het grootste pijnpunt blijft de staat van veel stukken en alles restaureren is niet haalbaar. De verzuring van het papier is moeilijk tegen te gaan maar herverpakken en liggend bergen geeft hen reeds een betere bewaring.

Etiket uit 1907 voor de peperkoek van Jérôme Roelant van de Stoompeperkoek fabriek. Te koop in den Gouden Bijenkorf in de Jan Breydelstraat te Gent. (Collectie Universiteitsbibliotheek Gent, Boekentoren, VLBL.HFII.P.002.13, trefwoord: *Pain d'Epices*)

En wat binnen nog eens honderd jaar?

Het is onmogelijk om op dezelfde manier als Vander Haeghen te verzamelen, de gedrukte productie is daarvoor veel te groot geworden en omdat er niet digitaal bewaard wordt, zou het tijdsbeeld vervormd zijn. We collectiëren wel voorzichtig verder omdat het een fantastische manier is om wat anders verloren gaat toch te bewaren. Het gaat dan vooral om wat sporadisch teruggevonden wordt in boeken of schenkingen of bij aankopen. Vanaf begin 2018 vormt dit een nieuw fonds VI. We hanteren hiervoor de thesaurus van Vander Haeghen maar verpakken en beschrijven niet meer op mapniveau maar wel op stukniveau. En we moeten ook strikter rekening houden met de privacy en copyright regelgeving.

Volgens Vander Haegen krijgt een document waarde na zeven jaar. Die zeven jaar gebruiken we nu als formule en we vragen om de zeven jaar aan zeven personen om hun eigen Vliegende Bladen te bewaren en die komen terecht in het rode dozen fonds VII.

Benieuwd wat dit na 100 jaar zal opleveren.

Biografie

Yana-Frauke Vandendriessche (1982) studeerde kunstwetenschappen aan de UGent. Ze was projectmedewerker voor Gent cultuurstad (Expo '58 en Veldstraat) en de Boekentoren (BOM Vlaanderen, Architectuurfocus en verhuis). Ze is sedert 2016 conservator van de Bijzondere Collecties van de Boekentoren en onder andere verantwoordelijk voor de verzamelingen van affiches, architectuurplannen, kaarten, prenten, tekeningen, prentbriefkaarten, porseleinkaarten, foto's, drukvormen, munten, penningen en Vliegende Bladen.